

Курята А. В., викладач (Рівненський державний гуманітарний університет)

РОЛЬ УКРАЇНСЬКИХ ТЕАТРІВ У ЗБЕРЕЖЕННІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ

***Анотація.** В статті розкрито ретроспективу розвитку українського театрального мистецтва. Досліджено передумови становлення та діяльності першого українського професійного театру корифеїв та творчості головного режисера театру «Березиль» Л. Курбаса, а також їх роль в піднесенні національно-патріотичного виховання населення. Висвітлено особливості розвитку театрального мистецтва та його патріотичної спрямованості на Рівненщині. Визначено завдання українських театрів на зламі століть та нинішньому етапі розвитку України.*

***Ключові слова:** український театр, театральне мистецтво, національно-патріотичне виховання, культурні традиції, звичаї предків.*

***Annotation.** The article investigated the retrospective of the Ukrainian theatrical art development. The preconditions of formation and activity of the first Ukrainian professional theater of luminaries and the creative work of the theater «Berezil» chief director L. Kurbas and their role in the rise of national-patriotic education of the population are explored. The specific features of theatrical art and his patriotic orientation in Rivne region are shown. The tasks of Ukrainian theaters at the turn of the century and on the current stage of development of Ukraine are defined.*

***Keywords:** Ukrainian theater, theatrical art, national and patriotic education, cultural traditions, customs of ancestors.*

На нинішньому етапі розвитку Україна переживає складний період у своєму існуванні, який пов'язаний з потребою організувати опір зовнішньому агресору та захистити свою територіальну цілісність. Але, для виконання цього завдання необхідне не тільки високоефективне озброєння, а й патріотично налаштовані населення та воїни Збройних сил України.

Проте, процес національно-патріотичного виховання населення країни повинен здійснювати протягом всього життя та спиратися на вітчизняні культурні традиції. При цьому, важливу роль у ньому відіграють національні заклади культури та мистецтва, особливо театри, які впродовж тривалого періоду, працюючи під впливом радянського впливу та ідеології, зуміли зберегти українські традиції.

Однак, сьогодні їхня роль значно зросла, адже все, що було упущено в національно-патріотичному та культурному вихованні населення України

протягом тривалого періоду радянзації вітчизняної культури і мистецтва, необхідно компенсувати впродовж кількох років, а то й місяців.

Зазначене визначило актуальність нашого дослідження.

Актуальність досліджуваної проблеми зумовила публікації відомих українських вчених, серед яких слід виділити роботи Ю. М. Бобошка, М. С. Грушевського, І. Ф. Жилінського, П. Ф. Круля, Н. Б. Кузякіної, Н. Б. Кукузузи, С. Б. Лабинського, Л. С. Танюка та ін.

Водночас, нинішня суспільна ситуація в Україні вимагає підвищення ролі вітчизняного театру в національно-патріотичному вихованні населення.

Метою нашої статті є розкриття ролі українських театрів у збереженні національно-культурних традицій.

Для досягнення обгрунтованої мети в роботі реалізуються такі завдання:

- дослідження ретроспективи становлення та розвитку вітчизняного театрального мистецтва;
- розкриття творчих надбань та національно-патріотичних здобутків першого українського професійного театру корифеїв та головного режисера театру «Березіль» Л. Курбаса;
- висвітлення особливостей розвитку та творчі здобутки театрального мистецтва на Рівненщині;
- визначення завдань українських театрів на зламі століть та нинішньому етапі розвитку України.

Великий український історик і політик М. Грушевський, досліджуючи витоки української державності та роль в цьому процесі національно-культурних традицій, зазначав: «Взагалі, національне культурне життя України XI–XIV вв. представляється дуже інтересно; воно повне життя, руху, енергії, обіщувало багато своїй народності, а навіть і культурному людському житті взагалі. Страшенно жаль, що упадок державного життя не дав йому розвинутися й підрубав його в самім корені» [1, с. 141].

Проте, вже на початку XVII століття культурне життя в Україні відроджується. Воно пов'язується з іменем гетьмана Сагайдачного: «Як вихованець острозької школи – чоловік близький інтересам тодішньої освіти й книжності, Сагайдачний підтримував близькі зносини з церковними і ученими кругами київськими, де тоді було багато його ближчих земляків галичан, і там знали, що на Сагайдачного, на його поміч і поміч війська Запорозького можуть рахувати в усякій потребі українського народного життя. Се була хвиля незвичайно важна в історії українського життя. Київ, що кілька століть пролежав в забутті, все більше й більше забуваючи колишнє своє культурне і національне значення, раптом відродився до нового» [1, с. 246].

Однак, вже в середині цього століття українські землі, а згодом – українська церква підпали під владу Москви, яка заборонила все українське. Тому українські національні традиції збереглися тільки в піснях, віршах та думах.

Саме в цей час на авансцену виходить українська драма. Так, у 1728 році з нагоди відновлення гетьманства була написана драма «Милость Божія Украину отъ неудобъ носимыхъ обидъ лядскихъ черезъ Богдана Зыновія Хмельницького освободившая». У 1747 році Георгій Конинський написав драму «Воскресеніє мертвих», в якій розкрив суспільні справи того часу та становище селян-підданих. Також до наших часів дійшли у рукописах сценки написані в 1730-х роках Митрофаном Довгалевським та у 1740-х роках – Георгієм Конським, в яких автори вивели з комічного боку різні типи тодішньої України та інших народностей [1, с. 394].

Ці твори, в умовах пригнічення вітчизняної освіти, культури та мистецтва московськими правителями, започаткували витoki українського театру, на сценах якого збереглися традиції та звичаї предків.

Однак, на найвищий щабель українське театральне мистецтво підняла перша об'єднана професійна театральна трупа, до якої увійшли кращі митці, корифеї української сцени. Ця група була створена М. Кропивницьким – видатним українським драматургом, режисером, музикантом і актором – у 1882 році. Театр корифеїв знаменував собою розквіт українського професійного театру ХІХ ст.

Як продовжувач традицій Великого Кобзаря, М. Кропивницький усе своє життя присвятив боротьбі за духовне визволення української нації. Засобами мистецтва як драматург і актор він пробуджував національну свідомість народу, закликав його зберігати і відстоювати свої культурні надбання. Драматургія М. Кропивницького тісно пов'язана з фольклором, із кращими зразками української класичної літератури, зокрема з творчістю І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, Т. Шевченка, М. Гоголя.

Театр М. Кропивницького став тоді справжнім джерелом української культури. Митцю вдалося об'єднати талановитих акторів: братів Тобілевичів (псевдоніми: Івана – Карпенко-Карий, Миколи – Садовський, Панаса – Саксаганський), Михайла Старицького, Марію Заньковецьку та ін.

Одним із найвидатніших діячів українського театру був І. Карпенко-Карий. Він написав 18 оригінальних п'єс із життя українського народу. Серед них – «Безталанна», «Наймичка», «Мартин Боруля», «Сто тисяч» та ін.

П. Саксаганський – багатогранний видатний актор з надзвичайним темпераментом та блискучою технікою. Серед його ролей були комедійні, драматичні та трагічні. За своє творче життя Саксаганський зіграв понад сто головних ролей. І кожна з них – вершина акторського мистецтва: Возний («Наталка Полтавка»), Богун («Богдан Хмельницький»), Голохвастов («За двома зайцями»), Солопій Черевик («Сорочинський ярмарок»), Бондар («Бондарівна»). Чималий і режисерський доробок митця. Він поставив понад 80 п'єс, а також написав дві власні комедії «Лицеміри» і «Шандрапа».

В історії культури важко знайти сім'ю, яка б дала таке сузір'я талантів, як сім'я Тобілевичів, де було шестеро дітей і четверо з них стали корифеями

національного театрального мистецтва: драматург і актор І. Карпенко-Карий, актори М. Садовський і П. Саксаганський, їхня сестра – відома актриса і співачка М. Садовська-Барілотті. До того ж у родину Тобілевичів увійшли найкращі артистки українського театру: М. Заньковецька (стала дружиною Миколи) та С. Тобілевич (дружина Івана) [2].

Наступною великою постановкою в українському театрі став Л. Курбас. За відзивами тодішньої преси, у Львівському театрі «Руська бесіда», в який він попав у 1912 році, Л. Курбас на високому рівні зіграв ролі Михайла Гурмана («Украдене щастя» І. Франка), Івана («Осіньна буря» І. Войтовича), Гриця («Ой, не ходи, Грицю, та й на вечорниці» М. Старицького». Але найбільше проявився талант Л. Курбаса у двох великих роботах, які вимагали від нього максимум сил. Це були ролі художника Корнія Каневича («Чорна пантера і Білий ведмідь» В. Винниченка) та гетьмана Дорошенка «Сонце Руїни» В. Пачовського). Особливо вдалася йому остання роль, в якій актор заворожив глядачів щирістю почуттів та героїчним пафосом любові до України [3, с. 9–10].

У 1916 році Л. Курбас переїхав до Києва, де спочатку грав у театрі М. Садовського, а згодом організував та очолив Молодий театр, який почав свою діяльність з постановки п'єси відомого українського прозаїка В. Винниченка. Всього ж із дев'ятнадцяти спектаклів Молодого театру дев'ять належало українській драматургії (п'єси В. Винниченка «Базар» та «Чорна пантера і Білий ведмідь», «Гріх» та «Етюди» А. Олесея, «У пуці» Лесі Українки, «Різдвянський вертеп», «Шевченківські інсценівки », «Зіля-королевич» С. Васильченка і дитяча опера М. Лисенка «Коза-дереза» [3, с. 17].

Проте, найбільшого творчого успіху Л. Курбас досяг з театром «Березиль», який він створив у 1922 році. Не зважаючи на те, що новий театр працював в умовах жорсткого панування радянської ідеології, Л. Курбас зумів поставити національно спрямовану п'єсу М. Куліша «Комуна в степах», а також п'єси цього ж автора «Хулій Хурина», «Народний Малахій» та «Мина Мазайло», в яких показано гостру сатиру на радянсько-партійний апарат, пореволюційну дійсність Радянської України, трагічність становлення української мови й зацькованого народу [3, с. 36–38].

І хоча в 1929 році радянська влада заборонила трагікомедію «Народний Малахій» та інші п'єси поставлені режисером, а Л. Курбас у 1933 році був репресований та розстріляний у 1937 році у Соловецькому таборі, що п'єсу могли бачити глядачі на виставах у діаспорі.

Оригінальність особистості Курбаса на загальному фоні радянського художнього процесу тих років проявляється досить чітко. Цьому сприяло наявність у режисера ясно вираженої благородної цілі – підйому українського театру на якісно новий рівень. Проте, Л. Курбас не був одним. Фронт діячів української культури, які виступили проти самозадоволення і провінційного самозаспокоєння у творчості, виявився досить широким, у

його рядах були П. Тичина, М. Куліш, О. Довженко, О. Вишня, М. Зеров, М. Рильський, Ю. Яновський, М. Бажан, Ю. Смолич та ін. [3, с. 43].

Хоча через свої проукраїнські погляди зазначені автори зазнавали переслідування з боку репресивних органів Радянського Союзу, вони допомогли зберегти український театр, традиції та звичаї предків.

Свій внесок у розвиток українського театрального мистецтва внесла Рівненщина. Рівненський обласний музично-драматичний театр виник у 1939 році, проте це відбулося не на пустому місці. Адже, перший стаціонарний театр на Рівненщині був заснований у 1783 році, в палаці князів Любомирських, у м. Дубно. Крім того, у 1784 році в Дубні було споруджено ще одне приміщення міського театру, за розмірами більше, ніж у Варшаві. Але в обох театрах вистави йшли польською мовою.

З 1793 року, після другого поділу Польщі, м. Рівне перейшло до Росії. Таким чином, довгий час на наших землях панували польська шляхта та російська державність, і на теренах сучасної Рівненської області не було жодного стаціонарного чи мандрівного (пересувного) українського театру.

Проте, в народних театрах вистави ставилися українською мовою. Так, у селі Вільгір (тепер Гошанського району) було створено драматичний гурток, який поставив вистави «Наталка Полтавка» І. Котляревського, «Шельменко-денщик» та «Сватання на Гончарівці» Г. Квітки-Основ'яненка, «Маруся» О. Голомбієвського, «Наймичка» І. Карпенка-Карого. Такі ж гуртки були організовані у м. Корці, Острозі [4, с. 8–10].

У 1908 році у Рівному прем'єрною виставою С. Джонса «Гейша» розпочав роботу театр Л. Зафрана. У 1913 році на рівненській сцені було поставлено «Наталку Полтавку» І. Котляревського, «Вій» М. Кропивницького за М. Гоголем та «Катерину» твором Т. Шевченка [4, с. 15–17].

Після приходу у вересні 1939 року в м. Рівне Радянської Армії, в приміщенні театру Л. Зафрана відкрився перший театральний сезон. У ньому поставили п'єсу М. Гоголя «Одруження» та п'єсу І. Крилова «Урок донькам». У наступні довоєнні роки театр поставив п'єси Л. Юхвида «Весілля в Малиновці», Шолом-Алейхейма «Двісті тисяч» та П. Мирного «Діти неволі» за твором «Лимерівна» [4, с. 38–47].

У післявоєнні роки, незважаючи на жорстку цензуру, Рівненський музично-драматичний театр багато уваги приділяв творчості українських авторів. Так, до 1990 року на рівненській сцені було поставлено п'єси за творами І. Карпенка-Карого «Безталанна», «Наймичка», «Бондарівна», «Гріх і каяття», «Сільська честь» та «Суєта», І. Котляревського «Наталка Полтавка», Т. Шевченка «Назар Стодоля», «Катерина» і «Материнська доля», Г. Квітки-Основ'яненка «Шельменко-Денщик», «Сватання на Гончарівці» і «Конотопська відьма», А. Смілянського «Мужицький посол», І. Чабаненка «На Україні милій», М. Старицького «Маруся Богуславка», «Ой не ходи Грицю, та й на вечорниці», «Доки сонце зійде, роса очі виїсть», «За двома

зайцями», «Не судилося», «Циганка Аза», «Ніч під Івана Купала» та «Чорноморці», Л. Юхвида «Весілля в Малинівці», О. Корнійчука «В степах України», М. Кропивницького «Дай серцю волю, заведе в неволю», «Глитай, або ж павук», «Дві сім'ї», «Замулені джерела», «Невільник», «Титарівна» та «Пошились в дурні», С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм», М. Гоголя «Сорочинський ярмарок», «Майська ніч», «Вій», «Тарас Бульба» та «Одруження», І. Франка «Украдене щастя», П. Мирного «Лимерівна», О. Кобилянської «Земля» та «У неділю рано зілля копала», О. Купріна «Олеся», І. Ле «Наливайко» та ін. [4].

В умовах тоталітарного контролю зазначені твори дозволяти доносити до вдячних глядачів все те, що супроводжувало життя наших предків.

Проте справжній розквіт Рівненського театру відбувся на початку 90-х років минуло століття. Так, уже у 1989 році ним була поставлена вистава за твором Т. Шевченка «Шлях на Берестечко» в якій було показано мужність і звитягу запорізького війська. У 1992 році з успіхом на сцені Рівненського театру пройшла вистава за твором Лесі Українки «Лісова пісня», а в 1994 році вистава за твором Уласа Самчука «Сльози Божої Матері». У 2014 році рівненські глядачі побачили виставу за твором М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» [4]. Саме в цих творах показано характерні риси українського народу, на яких можна виховувати патріотизм у глядачів.

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, варто зробити висновок, що вітчизняні театри під час іноземного домінування на українських територіях відігравали важливу роль у збереженні рідної мови, стародавніх традицій та звичаїв. Їхня творчість дозволила розвинути в українському народі любов до рідної землі та виховати гідних захисників вітчизни. Проте, піднесення рівня мистецької творчості українських театрів відбулося тільки після здобуття Україною незалежності.

Однак, сьогодні, коли наша країна стикнулася з військовою агресією Росії, роль вітчизняних театрів у патріотичному вихованні населення значно зросла. Нині молоде покоління потрібно виховувати на перемогах Б. Хмельницького, П. Сагайдачного, І. Виговського, С. Петлюри, А. Мельника, Є. Коновальця, Р. Шухевича та інших українських патріотів.

Грушевський М. С. Ілюстрована історія України / М. С. Грушевський // АН України, Ін-т укр. археогр., Ін-т історії України. Вступна стаття В. А. Смоля, П. С. Соханя. – К. : Наук. думка, 1992. – 544 с. 2. Театр корифеїв [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://subject.com.ua/textbook/art/10klas/65.html> 3. Лесь Курбас: Статті і воспоминання о Лесе Курбасе. Литературное наследие / Сост. М. Г. Лабинский, Л. С. Танюк; Вступ. статья Н. Б. Кузякиной. – М. : Искусство, 1988. – 463 с. 4. Жилінський І. Ф. Історія театрального мистецтва Рівненщини / І. Ф. Жилінський // Науковий редактор Богдан Столярчук. – Рівне : Видавець О. Зень, 2009. – 660 с.

Рецензент: д.е.н., професор Борейко В. І.